

## Výzkumné studie

### SPOJENÍ DIMENZIONÁLNÍHO PĚTIFAKTOROVÉHO MODELU S KRUHOVÝM USPOŘÁDÁNÍM RYSŮ: ZKRÁCENÝ PĚTIFAKTOROVÝ KRUH (AB5C)<sup>1)</sup>

MARTINA HŘEBÍČKOVÁ

*Psychologický ústav AV ČR Brno*

FRITZ OSTENDORF

*Universität Bielefeld*

#### ABSTRACT

Connection of the dimensional five-factor model with circumplex configuration of traits: abridged big five dimensional circumplex (AB5C)

*M. Hřebíčková, F. Ostendorf*

In the study, the AB5C taxonomy of personality characteristics arising from connection of simple dimensional five-factor structure of traits and their circumplex configuration was exerted. In the abridged big five dimensional circumplex, every trait is characterized by its position to two factors of five factor structure, thus it contains 10 two-dimensional circumplexes. Data from 397 respondents who carried out the self-rating according to 358 Czech traits were analysed using AB5C methodology. From theoretically

possible 45 bipolar facets, 26 can be defined on the basis of Czech data analysis. The results of classification of Czech traits into 10 abridged big five dimensional circumplexes were compared to data from relevant studies from abroad (Hofstee, DeRaad, Goldberg, 1992; Johnson, Ostendorf, 1993).

#### *key words:*

abridged big five dimensional circumplex, AB5C taxonomy, five-factor model

#### *klíčová slova:*

zkrácený pětifaktorový kruh, AB5C taxonomie, pětifaktorový model

Za nejvýraznější přínos ve výzkumech pětifaktorového modelu osobnosti pokládá Pervin (1994) rostoucí míru shody v základní struktuře rysů tvořené pěti dimenzemi (*extraverze, přívětivost, svědomitost, emocionální stabilita a intelekt* popřípadě *otevřenost vůči zkušenosti*) souhrnně pojmenovaných velká pětka – „Big Five“. Pět obecných bipolárních dimenzí osobnostních vlastností bylo sice odvozeno a) z lexikálních analýz slov používaných k popisu osobnosti i z analýz položek osobnostních dotazníků, b) ze sebeposouzení i posouzení jinými, c) z odpovědí respondentů různého věku a rodu, d) v různých jazycích a kulturách, e) na základě různých metod faktorové analýzy, přesto není velká pětka přijímána bez výhrad. Kritici se pozastavují

*Došlo:* 10. 2. 2005; M. H., Psychologický ústav AV ČR, Veveří 97, 602 00 Brno; F. O. Universität Bielefeld; e-mail: martina@psu.cas.cz

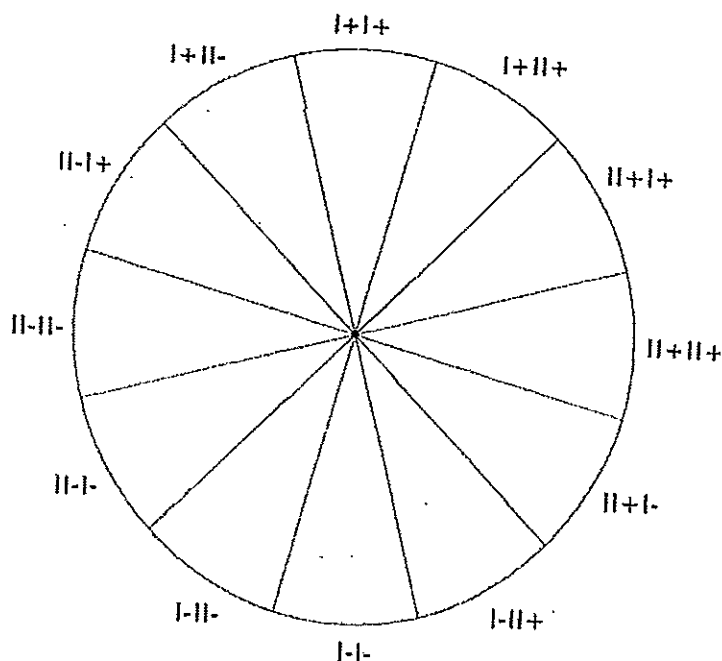
<sup>1)</sup> Tato studie byla vypracována v rámci výzkumného záměru AV0Z0250504 Člověk v kontextech celoživotního vývoje Psychologického ústavu AV ČR.

nad tím, zda při charakterizování osobnosti vystačíme výhradně s pěti dimenzemi osobnosti a zda není pětifaktorový model osobnostních vlastností příliš zjednodušující (Block, 1995; McAdams, 1994; Kožený, Tišanská, 2003; Kováč, 2005). Vezme-li v úvahu výsledky lexikálních výzkumů ve španělštině (Benet-Martínez, Waller, 1997), hebrejštině (Almagor, Tellegen, Waller, 1995) a tagalštině (Church a kol., 1997) přinářející sedmifaktorovou strukturu osobnostních vlastností, lze tyto pochybnosti pokládat za oprávněné. Diskutuje se nejenom o počtu, ale také o obsahu jednotlivých dimenzí pětifaktorové struktury. V některých jazycích (např. holandštině, němčině, polštině, turečtině, češtině) byla sice prokázána existence pěti obecných dimenzí osobnosti obsahově korespondujících s dimenzemi odvozenými v angličtině, v jiných jazycích byly zaznamenány odlišnosti v počtu i obsahu faktorů tvořících velkou pětku (např. v maďarštině nebo italštině; podrobnější údaje o mezinárodních výzkumech pětifaktorové struktury a srovnání národních pětifaktorových struktur viz Hřebíčková, 2003). Další výhrady směřují vůči faktorové analýze (dále jen FA) – metodě používané v lexikálních analýzách osobnostních vlastností. Nejznámější námitka se týká skutečnosti, že z FA lze odvodit jen to, co do ní vložíme (Nakonečný, 1995). Pokud např. osobnostní inventář postrádá položky zjišťující *přívětivost*, stěží tento faktor ve FA zaznamenejeme. Jiná připomínka souvisí s ignorováním sekundárních faktorových nábojů některých proměnných. Například pokud je pátý faktor (*intelekt*) definován několika osobnostními vlastnostmi majícími sekundární pozitivní faktorový náboj na třetím faktoru (*svědomitost*), tak bychom jej měli interpretovat jinak než pátý faktor se sekundárním faktorovým nábojem na prvním faktoru (*extraverze*). V lexikálních výzkumech se však obvykle užívá postup spočívající v analýze hlavních komponent a následné rotace metodou Varimax, jehož cílem je získat relativně nezávislé, ortogonální faktory a co nejjednodušší strukturu osobnostních charakteristik. Pětifaktorová struktura obsahuje v takovém případě výhradně charakteristiky sytící významně a jednoznačně příslušný faktor a rysy korelující s dalšími faktory jsou ignorovány. Přitom při faktorování rysů dochází velmi často k situaci, že rys má sice významný náboj na jednom faktoru, ale některé rysy mohou sekundárně sytit také jeden nebo i více dalších faktorů. Hofstee, de Raad a Goldberg (1992) např. zjistili, že jedna třetina z 540 anglických rysových přídavných jmen měla faktorový náboj  $\geq 0,20$  na dvou faktorech a přibližně polovina proměnných sytila  $\geq 0,20$  pouze jeden faktor.

Pro uspořádání struktury osobnostních rysů jsou nejčastěji používány dva taxonomické modely – dimenzionální, jehož příkladem je velká pětko tvořená pěti bipolárními dimenzemi, a kruhový, v němž jsou rysy definovány svou pozicí na osách tvořených dvěma nezávislými dimenzemi. Nejznámějším kruhovým modelem je Wigginsův kruhový model interpersonálních rysů tvořený dimenzemi *dominance – submise* a *afiliace – hostilita* (Wiggins, Trapnell, 1996). Za výhodu kruhového uspořádání pokládá Osecká (2000) možnost identifikovat sémanticky blízké a soudržné shluky rysů, nevhodná dvoudimenzionálního kruhového uspořádání spočívá v pokrytí pouze určité části osobnostních vlastností, např. v případě Wigginsova modelu pouze interpersonálních charakteristik. Hofstee, de Raad a Goldberg (1992) se proto pokusili o spojení dimenzionálního pětifaktorového modelu s kruhovým uspořádáním a vytvořili zkrácený pětifaktorový kruh (AB5C – Abridged Big Five Dimensional Circumplex). Obecně by bylo možné konstruovat pro pětifaktorový model pětidimenzionální kruh, autoři však na základě údajů z několika lexikálních projektů zjistili, že většina rysů nekoreluje významně s více než dvěma faktory. Ve zkráceném pětifaktorovém kruhu je každý rys charakterizován svými faktorovými náboji na dvou faktorech z pětifaktorové struktury, obsahuje tedy 10 dvoudimenzionálních kruhů<sup>2</sup>.

<sup>2</sup> Jednotlivé faktory jsou označeny římskými číslicemi I = *extraverze*, II = *přívětivost*, III = *svědomitost*, IV = *emocionální stabilita*, V = *intelekt*. Následující kombinace vždy dvou faktorů pětifaktorového modelu pak vytvářejí 10 dvoudimenzionálních kruhů: I x II, I x III, I x IV, I x V, II x III, II x IV, II x V, III x IV, III x V, IV x V.

Jiný podstatný problém při kruhovém upořádání rysů spočívá v tom, na kolik částí kruh rozdělit, neboli na kolik porcí rozkrojit koláč (De Raad, 2000). V modelu AB5C je každý dvoudimenzionální kruh rozdělen na 12 segmentů svírajících vždy úhel 30°. Protože každá dimenze má pozitivní a negativní pól, lze v těchto dvanácti segmentech vyjádřit všechny vzájemné kombinace. Příklad rozdělení jednoho z deseti dvoudimenzionálních kruhů sestavených z vzájemných kombinací pozitivních a negativních pólů faktoru I (*extraverze*) a II (*přívětlivost*) je uveden na obr. 1.



Obr. 1 Příklad rozdělení dvoudimenzionálního kruhu sestaveného z kombinací pozitivních a negativních pólů faktoru I (*extraverze*) a II (*přívětlivost*)

Zařazení rysů do segmentů se provádí podle dvou nejvyšších faktorových nábojů jednotlivých proměnných (rysů), které poskytla analýza hlavních komponent s následnou rotací metodou Varimax. Pokud je primární faktorový náboj minimálně 3,73 krát větší než sekundární náboj, je rys zařazen do jednoznačného segmentu asociovaného s primárním faktorem. Např. *výřečný* má faktorový náboj 0,71 na faktoru I a druhý nejvyšší faktorový náboj je 0,09 na faktoru V, proto bude tento rys zařazen do segmentu I+ I+, v němž budou obsaženy i další rysy mající pouze pozitivní faktorový náboj na faktoru I (*extraverze*). Např. při kombinaci faktoru I s faktorem II (viz obr. 1) se jedná o následující jednoznačné segmenty I+ I+, II+ II+, I- I-, II- II-. Celkem je takových jednoznačných segmentů deset (v tab. 1 jsou tyto segmenty zobrazeny na diagonále). Ostatní segmenty v kruhu jsou namíchány podle primárních a sekundárních nábojů. *Dominantní* má primární faktorový náboj 0,31 na faktoru I a záporný sekundární faktorový náboj -0,27 na faktoru II (*přívětlivost*), proto bude tento rys součástí segmentu I+ II-. *Útočný* má primární negativní náboj -0,48 na faktoru II a sekundární pozitivní faktorový náboj 0,28 na faktoru I a bude proto součástí segmentu II- I+, atd. analogicky pro další kombinace<sup>3</sup>.

<sup>3</sup> Uvedené příklady jsou vybrány z tab. 18 na s. 97-105 (Hřebíčková, 1997) obsahující faktorové náboje vyvozené z analýzy hlavních komponent a následné rotace varimaxem reprezentativního souboru 358 osobnostně relevantních přídavných jmen.

Konkrétní umístění rysu v modelu se vypočítá velikostí jeho průmětu na půlicí čáru (osu úhlu) segmentu. Úhel mezi půlicí čarou a faktorem, na kterém má rys primární náboj, je 30° a 60° mezi půlicí čarou a faktorem, na kterém má rys sekundární náboj. Průmět velikosti (jeho náboj)  $h$  se pak vypočítá podle následujícího vzorce:

$$h = a_1 + \cos(30^\circ) \cdot a_2 \cos(60^\circ),$$

kde  $a_1$  a  $a_2$  jsou hodnoty primárního a sekundárního faktorového náboje. Např. rys *dominantní* mající primární pozitivní faktorový náboj 0,31 na faktoru I a sekundární negativní faktorový náboj -0,27 na faktoru II bude tedy umístěn v segmentu I+ II- a konkrétní hodnota  $h$  (náboje) bude činit  $0,31 \times 0,866 + 0,27 \times 0,50 = 0,40$ .

Cílem této studie je aplikování postupu propojujícího dimenzionální pětifaktorovou strukturu rysů s jejich kruhovým uspořádáním. Bude analyzováno 10 zkrácených pětifaktorových kruhů českých rysů a výsledky budou uvedeny do souvislostí s poznatky relevantních zahraničních studií.

## METODA

Podkladem pro sestavení zkrácených pětifaktorových kruhů (AB5C) byly údaje z lexikální analýzy českých osobnostně relevantních slov. V její první fázi bylo ze Slovníku spisovného jazyka českého vybráno přibližně čtyři tisíce adjektiv vhodných pro popis osoby nebo osobnosti, které byly v další fázi za použití německého klasifikačního systému a šesti posuzovatelů redukovány na 358 rysových deskriptorů. Rysové deskriptory byly poté předloženy 397 respondentům k sebesposouzení. Dimenzionální struktura rysů byla odvozena z analýzy hlavních komponent a následné rotace metodou Varimax, která poskytla faktorové náboje rysových deskriptorů na pěti faktorech<sup>4</sup>. V úvodu popsáný postup výpočtu umístění jednotlivých rysů v 10 zkrácených pětifaktorových kruzích byl aplikován při zpracování údajů z faktorové matice 358 českých rysů.

## VÝSLEDKY

Do modelu AB5C nebylo zařazeno sedm adjektiv jejichž průmět velikosti (náboj)  $h$  byl nižší než 0,25. Jednalo se o adjektiva cizího původu (*autokritický, reflexivní, teoretický*) nebo neobvyklá slova (*srdnatý, představitivý*) a adjektiva s předponou *ne* (*nepohyblivý, neodolný*).

Validitu modelu AB5C demonstruje skutečnost, že i adjektivum s nejnižším faktorovým nábojem 0,18 (*autokritický*) lze smysluplně interpretovat v rámci segmentu, do kterého by mělo příslušet. Jedná se o segment II+ IV- (vyšší pozitivní faktorový náboj na druhém faktoru a sekundární negativní faktorový náboj na čtvrtém faktoru). Do tohoto segmentu byla klasifikována adjektiva *citový, soucitný, poddajný, ovladatelný, tvárný, podrobivý*.

Z celkového počtu 358 adjektiv jich má 197 vyšší faktorový náboj než 0,25 na jediném rotovaném faktoru, což ilustruje účinnost zvoleného postupu rotace metodou varimax. Z těchto 197 adjektiv jich však má pouze 27 zanedbatelný sekundární faktorový náboj na některém dalším faktoru, a jsou tedy klasifikovány do jednoznačných segmentů (viz segmenty na diagonále v tab. 1). Z těchto segmentů jsou dva

<sup>4</sup> Postup a výsledky jednotlivých fází lexikálního projektu jsou popsány ve studiích Hřebíčkové z roku 1995 a 1997; faktorová matice je uvedena ve studii z roku 1997 na s. 97-105.

prázdné (III- III- a IV+ IV+) a neobsahují žádná adjektiva jednoznačně reprezentující daný faktor (markery). Tři obsahují pouze po jednom adjektivu (II-II-, IV- IV-, V+ V+). Nejvíce jednoznačných markerů spadá do faktoru *extraverze*, šest pro segment I+ I+ a sedm pro segment I- I-; sedm markerů bylo klasifikováno také do segmentu V-V-. Nadto mělo 110 adjektiv dva faktorové náboje vyšší než 0,25 a pouze 22 adjektiv mělo tři faktorové náboje dosahující stanoveného kritéria. Z těchto údajů je patrné, že model AB5C je kompromisem mezi jednoduchou dimenzionální strukturou a úplným pětidimenzionálním kruhem. Rotace metodou Varimax poskytla dostatečně velký počet adjektiv se sekundárním faktorovým nábojem, ale omezila třídimenzionální řešení a vyloučila čtyř a pětidimenzionální řešení, protože adjektiva s vyšším faktorovým nábojem než 0,25 na čtyřech a pěti faktorech se ve faktorové matici nevyskytovala.

Všech deset kruhových modelů lze současně zobrazit v tabulce (viz tab. 1). Ve sloupcích jsou adjektiva, která sytila daný faktor primárně, v řádcích pak adjektiva sytící daný faktor sekundárně. Např. *rozhodný* patří do segmentu III+ I+ (primární pozitivní náboj na třetím faktoru, sekundární pozitivní náboj na prvním faktoru), *průbojný* do segmentu I+ III+ (primární pozitivní náboj na prvním faktoru, sekundární pozitivní náboj na třetím faktoru). Logicky je 10 segmentů obsahujících vzájemné kombinace pozitivních a negativních pólů faktorů nezaplněno (v tabulce jsou označeny křížky). Ve zbývajících 90 segmentech se počet adjektiv pohybuje od nuly pro 27 segmentů po 20 v segmentu V+ IV+.

Nejvíce adjektiv bylo zastoupeno v segmentech tvořených kombinací faktorů I x III a II x III, nejméně jich bylo zaznamenáno ve faktorech II x IV. Jak uvádějí Hofstee a kol. (1992) v analýze anglických rysů nejvíce adjektiv reprezentuje interpersonální kruh – kombinace faktorů I x II (v analýze českých rysů až na třetím místě), v analýze holandských rysů je to kombinace faktorů II x IV a z analýzy německých rysů vyplynulo, že co do počtu adjektiv obsahují větší počet adjektiv než interpersonální kruh kombinace faktorů II x III a I x V.

Všech 90 unipolárních segmentů zobrazených v tab. 1 lze seskupit do 45 segmentů bipolárních. Tímto způsobem jsou adjektiva utříděna v tab. 2 pro jednotlivé faktory pětifaktorového modelu. V této tabulce jsou uvedena všechna adjektiva spadající do daného segmentu a současně jsou uvedeny výsledné hodnoty h průmětu velikosti (náboje) každého adjektiva (podle jeho velikosti jsou adjektiva seřazena). Teoreticky tak lze u každého faktoru odvodit devět faset<sup>5</sup>, z nichž jsou některé lépe a jiné hůře definované. Např. u faktoru I zaznamenáváme pět relativně dobře definovaných bipolárních faset zde zastoupených vždy párem antonym s vyššími faktorovými náboji: *výřečný – málomluvný*, *společenský – samotářský*, *výbojný – nevýbušný*, *aktivní – pasivní*, *spontánní – vážný*. Obtížně definovatelné jsou kombinace I x IV a I x V. Druhý faktor má pět relativně dobře definovaných faset: *dobrosrdečný – úskočný*, *neagresivní – agresivní*, *charakterní – pomstychtivý*<sup>6</sup>, *snášenlivý – konfliktní*, *soucit-*

<sup>5</sup> Anglický výraz *facet* (faseta) je používán pro pojmenování dílčích charakteristik obsažených v jednotlivých faktorech pětifaktorového modelu, odpovídá mu obvykle pojmenování subškála, pokud se jedná o dílčí charakteristiku zjišťovanou některým diagnostickým nástrojem (např. v české verzi NEO osobnostního inventáře, NEO-PI-R, Hřebíčková, 2004).

<sup>6</sup> Velký počet adjektiv zaznamenáváme v segmentu II+ III+ obsahujícím charakteristiku morálního chování, na opačném pólu (segment II- III-) lze sice najít některé charakteristiky spojované s nemorálním chováním (*pomstychtivý*, *škodolibý*, *závistivý*), ovšem chybí konkrétní antonymum k některé z charakteristik v segmentu II+ III+ (např. *bezcharakterní*, *nepoctivý*), protože tato slova nejsou mezi 358 českými rysovými deskriptory zastoupena.

Extraverze		Přívěivost		Svědomitost		Emocionální stabilita		Intelekt	
I+	I-	II+	II-	III+	III-	IV+	IV-	V+	V-
I+	řečný výřečný hovorný 6	dobrosrdčný srdečný vstřícný 4	útočný dravý expanzivní 10	dřrazný rozhodný čínorodý 5	puďový 1	odvážný obratný sebejistý 7	vzňetlivý lehkovzňetlivý prudký 4	ostrovitý zvídavý 2	0
I-	uzavřený málomluvný tichý 7	umířněný neagresivní nenásilný 4	nectelivý úskočný 2	precizní punifkářský uvážlivý 3	lenivý lenošný nerozhodný 10	klidný 1	bojčný pesimistický skeptický 3	hloubavý dumavý 2	netalentovaný nenadáný neučerlivý 10
II+	společenský sdělný sdílný 5	čudný nevýbušný nenáruživý 3	XXXXXXX	svědomitý pilný pečlivý 11	snivý 1	0	úzkostlivý 1	chápavý vzdělavatelivý vnímavý 4	netvořivý 1
II-	bojovný dominantní výbojný 3	samotářský nepřístupný skoupý 3	nepoddajný 1	0	nesvědomitý nestálý sobecký 6	0	popudlivý zlostný prchlivý 5	rozumářský strategický 2	0
III+	energický přubojný smělý 8	charakterní pocitivý ukázněný 16	tvrdšíjivý striktní 2	důsledivý zásadový 2	XXXXXXX	vyrovnaný harmonický zručný 5	0	ambiciózní přemyšlivý proztřetlivý 4	0
III-	spontánní reaktivní 2	dobromyslivý přizpůsobitelivý 2	pomstychtivý škodolibý egoistický 10	XXXXXXX	0	bezstarostný dobrodruživý 2	rozrušitelivý nervní labilní 8	zvědavý 1	přihloupivý přibblý omezený 12
IV+	rychlý nenučený pruživý 5	snášenlivý tolerantní optimistický 4	drsný chládnokrevivý zákeřivý 4	samostatný soběstačivý výkonný 8	0	0	XXXXXXX	chytrý inteligentní bystřivý 20	slabomyslivý analfabetický negramotivý 3
IV-	impulzivní 1	citový soucivý poddajivý 6	panovačivý svářivý konfliktní 7	pedantický pedantský 2	chaotický unáhlený nevytrvalý 13	XXXXXXX	sentimentální 1	0	nešikovivý nezručivý 2
V+	náruživý 1	přívětivý 1	autoritářský egocentrický neústupivý 5	důkladivý cilevědomý systematický 13	žárlivý 1	duchapřítomný doveďivý umivý 7	0	studovavý 1	XXXXXXX
V-	0	nesobecký nenáruživý 2	bezcitivý brutální sadistický 7	0	nestabilní nesystematický neracionální 8	0	0	XXXXXXX	blbý neinteligentní idiotický 7

Poznámky: V případech, kdy segment obsahuje větší počet přídavných jmen, jsou uvedena pouze tři s nejvyššími faktorovými náboji, číselné údaje v jednotlivých segmentech udávají celkový počet adjektiv. Segmenty označené XXXXXX zůstávají prázdné.

*ný – chladnokrevný, nesobecký – egocentrický*. Segment II+ V+ vs. II- V- je relativně dobře vymezen pouze na jednom pólu vyjadřujícím až patologické projevy hostilního chování (*brutální, sadistický*). Problematický pro interpretaci je také „jednoznačný“ segment II+ II+ vs. II- II- a segment II+ III- vs. II- III+. Pouze tři interpretovatelné fasety nacházíme ve třetím faktoru: *důrazný – nedůrazný, svědomitý – nesvědomitý, systematický – nesystematický*. Např. segmenty III+ IV+ vs. III- IV- obsahují větší počet adjektiv, na jejich základě lze však interpretovat pouze jeden pól fasety, a to jako zbrklost. V segmentu III+ I- jsou obsažena adjektiva *precizní, puntičkářský*; s těmito výrazy významově korespondující *pedantický, pedantský* však objevíme v segmentu III+ IV- a v obou případech navíc chybí na protikladných pólech odpovídající antonyma. Definovat opět nelze „jednoznačný segment“ ani další segmenty III+ II- vs. III- II+ nebo III+ V- vs. III- V+, protože obsahují pouze dvě adjektiva. Není snadné je definovat fasety čtvrtého faktoru. S jistými pochybnostmi lze interpretovat jen tři *odvážný – bojácný, klidný – vznětlivý* a *vyrovnaný – labilní*. Relativně velký počet adjektiv souvisejících s vznětlivostí pak vstupuje do dvou segmentů (IV- I+ a IV- II-), avšak neobsahují odpovídající antonyma na protikladných pólech, proto nelze definovat bipolární fasety. Další segmenty neobsahují žádná (IV- V+ vs. IV- V+) nebo téměř žádná adjektiva (IV+ IV+ vs. IV- IV-; IV+ II- vs. IV- II+; IV+ III- vs. IV- III+). V pátém faktoru lze vysledovat tři relativně dobře definované fasety: *studovaný – nevzdělaný, ostrovtipný – nedůvtipný, přemýšlivý – nechápavý*. Do segmentu V+ IV+ vstupuje sice velké množství adjektiv vystihujících chytrost, důvtip, učenlivost, talent, ale na protikladném pólu bez odpovídajících charakteristik. V segmentu V- IV+ zaznamenáváme adjektiva korespondující s poruchami intelektových schopností nebo jejich důsledky (*slabomyslný, analfabetický, negramotný*), na opačném pólu (v segmentu V+ IV-) se však žádná adjektiva nevyskytují. Podobná situace nastala v segmentu V- I+ neobsahujícím žádná adjektiva avšak opačný pól lze definovat jako *hloubavost*.

Tab. 2 Uspořádání rysů (s hodnotami faktorových nábojů) v jednotlivých segmentech zkráceného pětifaktorového kruhu (AB5C)

Segment	Projekce	Rys	Segment	Projekce	Rys
<b>Faktor I</b>					
I+ I+	0,74	řečný	I- I-	0,72	uzavřený
	0,71	výřečný		0,68	málomluvný
	0,70	hovorný		0,67	tichý
	0,67	mluvný		0,66	nemluvný
	0,65	temperamentní		0,66	mlčenlivý
	0,65	výmluvný		0,40	zdrženlivý
			0,36	nespontánní	
I+ II+	0,63	společenský	I- II-	0,64	samotářský
	0,59	sdělný		0,40	nepřístupný
	0,57	sdflný		0,37	skoupý
	0,51	otevřený			
	0,46	bezprostřední			
I+ II-	0,56	výbojný	I- II+	0,51	nevýbušný
	0,48	bojovný		0,37	nenáruživý
	0,41	dominantní		0,34	cudný
I+ III+	0,69	energický	I- III-	0,68	plachý
	0,62	průbojný		0,65	nesmělý

Segment	Projekce	Rys	Segment	Projekce	Rys
	0,61	smělý		0,65	nerázný
	0,59	aktivní		0,64	pasivní
	0,54	kurážný		0,63	ostýchavý
	0,51	rázný		0,62	neprůbojný
	0,47	pohotový		0,56	neaktivní
	0,38	přímý		0,52	stydlivý
				0,48	flegmatický
				0,39	strnulý
				0,39	netečný
I+ III-	0,48	spontánní	I- III+	0,44	vážný
	0,36	reaktivní		0,37	rezervovaný
I+ IV+	0,42	rychlý	I- IV-	0,27	nedůvěřivý
	0,40	nenucený			
	0,39	pružný			
	0,34	neostýchavý			
	0,29	soutěživý			
I+ IV-	0,50	impulzivní	I- VI+		
I+ V+	0,29	náruživý	I- V-	0,57	nedružný
				0,51	nedynamický
				0,49	netemperamentní
				0,47	nesdílný
I+ V-			I- V+	0,29	přemítavý
Faktor II					
II+ II+	0,52	dobrotivý	II- II-	0,32	nepoddajný
	0,45	smířlivý			
II+ I+	0,60	dobrosrdečný	II- I-	0,50	necitelný
	0,56	srdečný		0,32	úskočný
	0,43	vsťicný			
	0,37	důvěřivý			
II+ I-	0,47	umírněný	II- I+	0,55	útočný
	0,44	neagresivní		0,50	dravý
	0,28	nenásilný		0,50	expanzivní
	0,27	ctnostný		0,48	rozpínavý
				0,47	agresivní
				0,46	buřičský
				0,44	autoritativní
				0,44	despotický
				0,42	násilnický
				0,30	vemlouvavý
II+ III+	0,57	charakterní	II- III-	0,51	pomstychtivý
	0,56	poctivý		0,46	škodolibý
	0,53	ukázněný		0,43	egoistický
	0,52	mravný		0,43	samolibý
	0,49	skromný		0,42	nesnášenlivý
	0,49	morální		0,42	závistivý
	0,49	zdvořilý		0,42	vzdorovitý
	0,47	čestný		0,40	uštěpačný
	0,47	trpělivý		0,40	domyšlivý
	0,43	střídmý		0,37	neovladatelný



Segment	Projekce	Rys	Segment	Projekce	Rys
	0,42	taktní			
	0,42	upřímný			
	0,42	čistotný			
	0,39	věrný			
	0,28	úslužný			
	0,27	sebekritický			
II+ III-	0,47	dobromyslný	II- III+	0,41	tvrdošijný
	0,38	přizpůsobitelný		0,41	striktní
II+ IV+	0,50	snášenlivý	II- IV-	0,53	panovačný
	0,45	tolerantní		0,46	svárlivý
	0,44	optimistický		0,45	konfliktní
	0,35	přizpůsobivý		0,38	podezíravý
				0,38	zatrvalý
				0,32	umíněný
				0,31	zarputilý
II+ IV-	0,50	citový	II-IV+	0,46	drsný
	0,47	soucitný		0,42	chladnokrevný
	0,43	poddajný		0,37	zákeřný
	0,39	ovladatelný		0,26	ukrutný
	0,35	tvárný			
	0,30	podrobný			
II+ V+	0,55	přívětivý	II- V-	0,48	bezcitný
				0,46	brutální
				0,41	sadistický
				0,36	pokrytecký
				0,33	netolerantní
				0,33	úlisný
				0,29	nepřizpůsobivý
II+ V-	0,43	nesobecký	II- V+	0,46	autoritářský
	0,33	nenáročný		0,40	neústupný
				0,38	egocentrický
				0,36	zištný
				0,31	hrdý
			<b>Faktor III</b>		
III+ III+	0,64	důsledný	III- III-		
	0,45	zásadový			
III+ I+	0,63	důrazný	III- I-	0,65	lenivý
	0,59	rozhodný		0,65	lenošný
	0,48	čínorodý		0,57	nerozhodný
	0,38	dělný		0,55	loudavý
	0,27	přímočarý		0,55	nedůrazný
				0,54	nejistý
				0,51	laxní
				0,49	váhavý
				0,46	nesamostatný
				0,43	pomalý
III+ I-	0,49	precizní	III- I+	0,28	pudový
	0,40	puntičkářský			
	0,29	uvážlivý			

Segment	Projekce	Rys	Segment	Projekce	Rys
III+ II+	0,69	svědomitý	III-II-	0,57	nesvědomitý
	0,66	pilný		0,51	nestálý
	0,63	pečlivý		0,50	sobecký
	0,57	pracovitý		0,40	nešetrný
	0,56	spolehlivý		0,35	marnivý
	0,51	vytrvalý		0,34	povrchní
	0,49	snaživý			
	0,46	dochvilný			
	0,43	obětavý			
	0,42	práceschopný			
	0,32	objektivní			
III+ II-			III+ II+	0,35	snivý
III+ IV+	0,47	samostatný	III- IV-	0,57	chaotický
	0,46	soběstačný		0,53	unáhlený
	0,46	výkonný		0,53	nevytrvalý
	0,45	praktický		0,49	zbrklý
	0,39	věcný		0,49	nepozorný
	0,36	stabilní		0,49	netrpělivý
	0,33	realistický		0,47	zbabělý
	0,32	nezávislý		0,46	neharmonický
				0,44	zapomětlivý
		0,41	vyrušitelný		
		0,38	nerealistický		
		0,38	melancholický		
		0,36	ovlivnitelný		
III+ IV-	0,44	pedantický	III- IV+		
	0,43	pedantský			
III+ V+	0,67	důkladný	III- V-	0,51	nestabilní
	0,62	cílevědomý		0,48	nesystematický
	0,57	systematický		0,46	neracionální
	0,53	produktivní		0,46	naivní
	0,50	usilovný		0,44	dětský
	0,49	akurátní		0,43	neproduktivní
	0,49	ctižádostivý		0,42	neprozíravý
	0,47	akorátní		0,31	neprozřetelný
	0,44	houževnatý			
	0,41	prozíravý			
	0,40	ostrážitý			
	0,38	racionální			
	0,32	všímavý			
III+ V-			III- V+	0,32	žárlivý
			<b>Faktor IV</b>		
IV+ IV+			VI- VI-	0,37	sentimentální
IV+I+	0,50	odvážný	IV- I-	0,48	bojácný
	0,48	obratný		0,44	pesimistický
	0,48	sebejistý		0,42	skeptický
	0,45	bojeschopný			
	0,42	hbitý			
	0,39	mrštný			
0,29	pohyblivý				

Segment	Projekce	Rys	Segment	Projekce	Rys
IV+ I-	0,55	klidný	IV- I+	0,62 0,59 0,48 0,34	vznětlivý lehkovznětlivý prudký cholerický
IV+ II+			IV- II-	0,56 0,49 0,38 0,37 0,33	popudlivý zlostný prchlivý urážlivý malicherný
IV+ II-			IV- II+	0,47	úzkostlivý
IV+ III+	0,58 0,45 0,45 0,43 0,27	vyrovnaný harmonický zručný odolný střízlivý	IV- III-	0,59 0,59 0,56 0,49 0,48 0,48 0,48 0,36	rozrušitelný nervní labilní neklidný ukvapený vztahovačný náladový manipulovatelný
IV+ III-	0,39 0,36	bezstarostný dobrodružný	IV- III+		
IV+ V+	0,49 0,49 0,47 0,44 0,44 0,42 0,41	duchapřítomný dovedný umný sebevědomý sebedůvěřivý geniální všestranný	IV- V-		
IV+ V-			IV- V+		
V+ V+	0,42	studovaný	Faktor V V- V-	0,67 0,63 0,61 0,60 0,59 0,58 0,53	blbý neinteligentní idiotský hlupácký pitomý hloupý nevzdělaný
V+ I+	0,40 0,38	ostrovtipný zvídavý	V- I-	0,60 0,59 0,58 0,50 0,47 0,42 0,37 0,34 0,32 0,29	netalentovaný nenadaný neučenílivý neohrabaný nedůvtipný nenápaditý nectižádostivý nemuzikální amuzikální nehudební
V+ I-	0,40 0,37	hloubavý dumavý	V- I+		

Segment	Projekce	Rys	Segment	Projekce	Rys
V+ II+	0,50 0,45 0,40 0,27	chápvavý vzdělavatelný vnímavý muzikální	V- II-		
V+ II-	0,33 0,29	rozumářský strategický	V- II+	0,43	netvořivý
V+ III+	0,43 0,35 0,35 0,35	ambiciózní přemýšlivý prozřetelný diplomatický	V- III-	0,69 0,66 0,57 0,53 0,51 0,49 0,49 0,46 0,45 0,43 0,41 0,39	přihlouplý přiblblý omezený nechápvavý nemotorný nevýkonný prostoduchý slaboduchý neobratný apatický nezpůsobilý zblblý
V+ III-	0,30	zvědavý	V- III+		
V+ IV+	0,63 0,61 0,61 0,57 0,56 0,55 0,51 0,51 0,51 0,50 0,50 0,48 0,47 0,47 0,46 0,46 0,45 0,40 0,40 0,38	chytrý inteligentní bystrý nadaný talentovaný znalý nápaditý vzdělaný schopný důvtipný koumavý intelektuální učený vynalézavý důmyslný duchaplný učenlivý tvořivý myslitelský intelektuálský	V- IV-	0,51 0,44	nešikovný nezručný
V+ IV-			V- IV+	0,53 0,53 0,45	slabomyslný analfabetický negramotný

### Srovnání zkrácených pětifaktorových kruhů českých a anglických rysů (srovnání s výsledky Hofsteeho a spolupracovníků)

Hofstee se spolupracovníky (1992) interpretovali v AB5C analýze anglických rysů 34 faset. V prvním faktoru se fasety *hovorný – tichý, společenský – nespolečenský, dominantní – submisivní, soutěživý – nesoutěživý* významově kryjí s fasetami zaznamenanými v analýze českých rysů. Další fasety, které na základě českých dat nelze interpretovat (kombinace prvního se čtvrtým a pátým faktorem), byly interpretovány jako *nespoutaný – ovládající se, odvážný – zbabělý, výbušný – poklidný, dobrodružný – nedobrodružný*. Problematická pro interpretaci byla v angličtině pouze jediná faseta (I+

V- vs. I-V+). V druhém faktoru byly Hofsteem a spolupracovníky zaznamenány dvě problematické fasety, které nelze interpretovat ani v češtině. Jedná se o fasety II+ III- vs. II- III+ a II+ V- vs. II-V+. Na rozdíl od češtiny anglické rysy tvoří definovatelný jednoznačný segment *soucinný – nesoucinný*. Segment II+ I+ vs. II- I- je v angličtině vymezen adjektivy *přátelský – nepřátelský*, která v češtině byla klasifikována do kategorie role a vztahy, proto se v seznamu rysů tato adjektiva nevyskytují a tento segment reprezentují v češtině adjektiva *dobrosrdečný – úskočný*. Zatímco v angličtině vstupuje slovo *agresivní* jako marker prvního faktoru (jednoznačných segmentů I+ I+ vs. I-I-) v češtině je toto adjektivum i se svým protikladem zastoupeno v segmentech II+ I- vs. II-I+, přesto se interpretace těchto segmentů v češtině a angličtině v podstatě neodlišuje – na jednom pólu nacházíme adjektiva vystihující přívětivé chování bez projevů agrese, na opačném adjektiva popisující projevy hrubosti a agrese. Stejně jako v češtině, je i v angličtině možné zaznamenat „morální segment“ II+III+ vs. II-III- obsahující v češtině adjektiva *charakterní, poctivý, mravný, čestný x pomstychtivý, škodolibý, egoistický, závistivý*. Tato zjištění korespondují s pochybnostmi Ostendorfa a spolupracovníků (Ostendorf a kol., 2004) o existenci samostatného šestého faktoru *upřímnost*, o který by Ashton se spolupracovníky (Ashton a kol., 2000) stávající pětifaktorovou strukturu rozšířil. V americké angličtině byly segmenty II+ IV+ vs. II-IV- pojmenovány *štědrý – sobecký*, ačkoliv obsahují také adjektiva *tolerantní – antagonistický* lépe odpovídající české interpretaci těchto segmentů vyjadřujících poddajnost a snášenlivost na jednom pólu a vyvolávání konfliktů na opačném. Stejně jako v angličtině, také v češtině lze segmenty II+ IV- vs. II-IV+ interpretovat jako projevy femininního a maskulinního chování. Segmenty II-V- vs. II-V-, které Hofstee se spolupracovníky neinterpretoval, zastupují v češtině adjektiva *nesobeký – egocentrický* (adjektivum *sobeký* vstupuje v češtině do segmentu III- II-). Naopak v češtině problematické segmenty interpretovatelné pouze na jednom pólu (II+V+ vs. II- V-) vymezují v angličtině adjektiva *taktní – netaktní*. Třetí faktor, svědomitost, lze v angličtině vymezit opět sedmi fasetami, kdežto v češtině lze mluvit o třech interpretovatelných fasetách. Dvě fasety, které nelze v angličtině definovat (III+ II- vs. III-II+; III+ IV- vs. III- IV+), nelze definovat ani na základě českých výsledků. Tři definované české fasety obsahově korespondují s odpovídajícími anglickými fasetami *ctižádostivý – nectižádostivý, spolehlivý – nespolehlivý, perfekcionista – chaotický*. Segment III- IV- v češtině vyjadřující unáhlenost a zbrkllost s chybějícími odpovídajícími adjektivy v protikladném pólu je v angličtině definován na obou pólech adjektivy *důsledný – nedůsledný*. Jednoznačné segmenty obsahující v češtině jen dvě adjektiva, lze v angličtině definovat adjektivy *výkonný – nevýkonný*. Oproti češtině jsou v angličtině definovány segmenty III+ I- vs. III- I+ adjektivy *opatrný – ledabylý* a segmenty III+ V- vs. III- V+ adjektivy *konvenční – nekonvenční*. Stejně jako v angličtině, lze i v češtině ve čtvrtém faktoru identifikovat nejmenší počet faset; v angličtině pět, v češtině pouze tři. Problematické pro definování jsou v angličtině všechny segmenty tvořené kombinacemi čtvrtého faktoru s třetím a pátým. V češtině lze v rámci zmíněných kombinací definovat pouze segmenty IV+ III+ vs. IV-III- adjektivy *vyrovnaný – nevyrovnaný*. Různé kombinace čtvrtého a prvního faktoru lze definovat v obou jazycích a obsah těchto faset se v nich významově překrývá (viz tab. 3). Segment IV- II- interpretovaný v češtině jako *popudlivost*, který na opačném pólu neobsahuje žádná adjektiva, je v angličtině popsán na obou pólech a označen adjektivy *trpělivý – popudlivý*. Také další kombinací čtvrtého faktoru s druhým lze v angličtině definovat (*neemocionální – emocionální*) stejně jako jednoznačný segment *přející – závistivý*; avšak v češtině oba zmíněné případy definovat nelze. V pátém faktoru bylo zaznamenáno v americké angličtině pět faset, v češtině pak pouze tři definovatelné fasety, v angličtině jsou další dvě vymezeny pouze na jednom pólu, v češtině pak tři fasety lze definovat jen na jednom jejich pólu. Odlišnosti v obsahu faset nacházíme u „jednoznačných segmentů“. V češtině byla zmíněná fasetka interpretována jako *vzdělanost vs. nevzdělanost*, kdežto v angličtině jako *tvořivost vs. netvořivost. Přemýšlivý vs. povrchní* vstupuje v angličtině do segmentu V+ II+ vs. V- II- (v češtině jej nelze definovat). Tato adjektiva nacházíme v češtině v segmentu V+ III+ vs. V-III-, v angličtině definovaném adjektivy *vnímavý vs. nevnímavý*. V ostatních případech však zaznamenáváme spíše shody v obsahu faset pátého faktoru. V obou jazycích lze shodně interpretovat dvě fasety pouze na jednom pólu (V+ I- *hloubavý, V+ IV+ inteligentní*); v češtině je navíc na jednom pólu definována fasetka (V- IV+ *analfabetický*); v angličtině nebylo možné definovat tuto fasetu ani na jednom jejím pólu. V obou jazycích nelze definovat fasetu tvořenou segmenty V+ III- vs. V-III+ naopak shodně lze vymezit obsah fasety tvořené segmenty V+ I+ vs. V- I-, adjektivy *ostrovitipný vs. nedůvtipný*. Shrnutí srovnání analýzy českých a anglických rysů podle metodologie AB5C je uvedeno v tab. 3.

Ve všech pěti faktorech lze teoreticky interpretovat 45 bipolárních faset. V angličtině jich lze interpretovat 34 (z toho dvě pouze na jednom pólu), v češtině pak 26 (z toho 5 pouze na jednom pólu). Větší počet interpretovatelných faset v angličtině byl ovlivněn pravděpodobně větším počtem osobnostně relevantních adjektiv ve výchozí matici (v angličtině 587, v češtině 358). V angličtině

Tab. 3 Výsledky české a anglické studie využívající metodologii AB5C

<b>Faktor I</b>			
I+ I+	výřečný (hovorný)	I- I-	málomluvný (tichý)
I+ II+	společenský (společenský)	I- II-	samotářský (nespolečenský)
I+ II-	výbojný (dominantní)	I- II+	nevýbušný (submisivní)
I+ III+	aktivní (soutěživý)	I- III-	pasivní (nesoutěživý)
I+ III-	spontánní (nеспoutaný)	I- III+	vážný (ovládající se)
I+ IV+	nedef. (odvážný)	I- IV-	nedef. (zbabělý)
I+ IV-	nedef. (výbušný)	I- VI+	0 (poklidný)
I+ V+	nedef. (dobrodružný)	I- V-	nedef. (nedobrodružný)
I+ V-	0 (nedef.)	I- V+	nedef. (nedef.)
<b>Faktor II</b>			
II+ II+	nedef. (soucitný)	II- II-	nedef. (nesoucitný)
II+ I+	dobrosrdečný (přátelský)	II- I-	úskočný (nepřátelský)
II+ I-	neagresivní (přívětivý)	II- I+	agresivní (hrubý)
II+ III+	charakterní (ohleduplný)	II- III-	pomstychtivý (bezohledný)
II+ III-	nedef. (0)	II- III+	nedef. (nedef.)
II+ IV+	snášenlivý (štědrý)	II- IV-	konfliktní (sobecký)
II+ IV-	soucitný (láskyplný)	II-IV+	chladnokrevný (bezcitný)
II+ V+	nedef. (taktní)	II- V-	brutální (netaktní)
II+ V-	nesobecký (0)	II- V+	egocentrický (nedef.)
<b>Faktor III</b>			
III+ III+	nedef. (výkonný)	III- III-	0 (nevýkonný)
III+ I+	důrazný (ctižádostivý)	III- I-	nedůrazný (nectižádostivý)
III+ I-	nedef. (opatrný)	III- I+	nedef. (nedbalý)
III+ II+	svědomitý (spolehlivý)	III- II-	nesvědomitý (nespolehlivý)
III+ II-	0 (nedef.)	III+ II+	nedef. (0)
III+ IV+	nedef. (důsledný)	III- IV-	zbrklý (nedůsledný)
III+ IV-	nedef. (0)	III- IV+	0 (0)
III+ V+	systematický (perfekcionista)	III- V-	nesystematický (chaotický)
III+ V-	0 (konvenční)	III- V+	nedef. (nekonvenční)
<b>Faktor IV</b>			
IV+ IV+	0 (přející)	VI- VI-	nedef. (závistivý)
IV+ I+	odvážný (statečný)	IV- I-	bojácný (nejistý)
IV+ I-	klidný (nevzrušitelný)	IV- I+	vznětlivý (podrážděný)
IV+ II+	0 (trpělivý)	IV- II-	popudlivý (popudlivý)
IV+ II-	0 (neemocionální)	IV- II+	nedef. (emocionální)
IV+ III+	vyrovnaný (0)	IV- III-	labilní (nedef.)
IV+ III-	nedef. (nedef.)	IV- III+	0 (nedef.)
IV+ V+	nedef. (nedef.)	IV- V-	0 (nedef.)
IV+ V-	0 (nedef.)	IV- V+	0 (nedef.)
<b>Faktor V</b>			
V+ V+	studovaný (tvořivý)	V- V-	nevzdělaný (netvořivý)
V+ I+	ostrovitý (zvědavý)	V- I-	nedůvtipný (nezvědavý)
V+ I-	hloubavý (introspektivní)	V- I+	0 (nedef.)
V+ II+	nedef. (přemýšlivý)	V- II-	0 (povrchní)
V+ II-	nedef. (individualistický)	V- II+	nedef. (závislý)
V+ III+	přemýšlivý (vnímavý)	V- III-	nechápatý (nevšímavý)
V+ III-	nedef. (0)	V- III+	0 (0)
V+ IV+	inteligentní (intelektuální)	V- IV-	nedef. (nedef.)
V+ IV-	0 (nedef.)	V-IV+	analfabetický (nedef.)

Poznámky: v závorkách jsou uvedena adjektiva vybraná Hofsteem a kol. (1992) jako prototypická pro danou fasetu. Nedef. znamená, že daný segment nebyl definován, 0 v daném segmentu se nena-chází žádné adjektivum.

byly definovány všechny jednoznačné segmenty, avšak v češtině pouze takové, které přísluší prvnímu a pátému faktoru. V češtině lze tedy obtížněji najít rysy vyjadřující jednoznačně daný faktor a častěji než v angličtině nastává situace, že rysy získávají „významové zabarvení“ jiného faktoru. Svým významem se v obou jazycích definované fasety převážně významově překrývají, neinterpretovatelné anglické fasety s výjimkou tří případů nebylo možné interpretovat ani v češtině.

### Srovnání s výsledky Johnsona a Ostendorfa

V úvodu bylo zmíněno, že jednotlivé faktory pětifaktorové struktury nejsou jednotně interpretovány a spory se vedou zejména o obsah pátého faktoru (*intelekt* nebo *otevřenost vůči zkušenosti*). Johnson a Ostendorf (1993) využili AB5C metodologii pro srovnání čtyř metod různých autorů identifikujících pět obecných dimenzí osobnosti (Goldberg, 1992; Hogan, Johnson, 1981; McCrae, Costa 1985, 1987; Norman, 1963, podle Johnsona a Ostendorfa, 1993). Analyzovali údaje ze sebeposouzení podle zmíněných metod od amerických a německých respondentů. Cílem studie bylo objasnit možné důvody zařazování dílčích vlastností osobnosti k rozdílným dimenzím pětifaktorového modelu. Např. pozitivní emoce, náklonnost, přátelskost a vřelost jsou v Costově a McCraeově NEO modelu subškálami *extraverze*, kdežto Goldberg nebo Hogan a Johnson pokládají rysy vyjadřující prosociální chování a pozitivní emoce za charakteristiky druhého faktoru (*přívětivost*). Konformitu považují Costa a McCrae za dílčí charakteristiku *přívětivosti*, jiný názor mají Hogan a Johnson zabývající se výzkumy morálního vývoje a delikventního chování. Podle jejich mínění je konformita vůči sociálnímu očekávání a normám součástí třetího faktoru (*svědomitost*). Konformita je navíc spojována s negativním pólem pátého faktoru (interpretovaného jako *otevřenost vůči zkušenosti*), neboť výzkumy prokázaly, že lidé otevření vůči zkušenostem jsou nekonformní. Nejednotný názor zaznamenáváme při začlenění charakteristik vyjadřujících ambice, které jsou jednou chápány pouze jako snaha prosadit se (podle Hogana patří k *extraverzi*), kdežto Costa a McCrae přidávají další význam a chápou ambice také jako usilování o dosažení cíle (v NEO-PI-R je *E3: asertivita* subškálou *extraverze* a *S4: cílevědomost* subškálou *svědomitosti*). Původně pokládal Eysenck impulzivnost za součást *extraverze*, později *psychoticismu*. V rámci pětifaktorového modelu přiřadil Hogan impulzivnost jako protikladný pól systematickosti – subškála *svědomitosti*<sup>7</sup>, kdežto Costa a McCrae identifikovali impulzivnost jako subškálu *neuroticismu*. Rysy související s intelektovými schopnostmi jsou začleňovány k pátému faktoru těmi badateli, kteří tento faktor interpretují jako *intelekt* (Goldberg, Hogan), kdežto Costa a McCrae, kteří interpretují pátý faktor jako *otevřenost vůči zkušenosti*, pokládají intelektové schopnosti za součást usilování o dosažení úspěchu, tedy za subškálu *svědomitosti*.

AB5C reanalýzy dat z výše uvedených metod provedené Johnsonem a Ostendorfem, jež přiřazují adjektiva *láskyplný, radostný, veselý, přátelský* do segmentu I+ II+, potvrzují spíše předpoklad McCrae a Johna (1992) o interpretaci vřelosti (vyjadřující srdečnost, láskyplnost a náklonnost k druhým) jako dílčí charakteristiky *extraverze*. Kdežto soucit a pochopení pro druhé je obsaženo v druhé dimenzi *přívětivost* (adjektivum *soucitný* bylo zařazeno do segmentu II+ V+). Porovnání Johnsonových a Ostendorfových výsledků s AB5C analýzou českých rysů je v těchto charakteristikách obtížné. Jak již bylo řečeno na jiném místě, byla adjektiva vyjadřující emoce klasifikována do kategorie dočasných stavů, a nejsou proto v seznamu českých rysů obsažena. Adjektivum vyjadřující pozitivní emoce *optimistický* však spadá do segmentu II+ IV+, což je v rozporu se zjištěním Johnsona a Ostendorfa. Stejně tak adjektiva *srdečný, dobrušný* zařazená do segmentu II+ I+ hovoří pro začlenění srdečnosti spíše k *přívětivosti* než k *extraverzi*. Adjektiva vyjadřující pozitivní emoce jsou velmi často obsažena jako primární nebo sekundární v segmentech IV+ nebo II+. V češtině můžeme zaznamenat adjektiva vyjadřující negativní emoce (*popudlivý, zlostný, prchlivý*) v segmentu IV- II-. Tato zjištění lze interpretovat tím způsobem, že lidé otevřeně vyjadřující negativní emoce se posuzují a jsou posuzováni jako méně přívětiví ve srovnání s lidmi, kteří negativní emoce neprojevují.

Adjektiva související s konformitou byla v analýze Johnsona a Ostendorfa většinou přiřazena do segmentů tvořených různými kombinacemi III+, V-, I- než do segmentu patřících *přívětivosti*. Adjektiva *konformní, tradiční, konvenční* byla v českém taxonomickém projektu klasifikována do jiných kategorií, a v seznamu rysů proto chybějí. S konformitou korespondující adjektiva však v češtině vstupují primárně převážně do druhého faktoru *přívětivosti* (*přízpusobitelný* II+ III-; *snášenli-*

<sup>7</sup> O české verzi HPI (Hogan Personality Inventory) používané zejména v oblasti personální psychologie viz Benák, 2003; prudence je v české verzi HPI systematickosti (Rodný, osobní sdělení, leden 2005).

vý, tolerantní, přizpůsobivý II+ IV+, ovladatelný, poddajný, tvárný, podrobný II+ IV-; netolerantní, nepřizpůsobivý II- V-). Pouze dvě adjektiva vstupují primárně do třetího faktoru *svědomitost* (nezávislý III+ IV+; ovlivnitelný III- IV-). Výsledky analýzy českých adjektiv tedy podporují spíše předpoklad Costy a McCrae zahrnující konformitu, poddajnost a podrobování se druhým jako dílčí charakteristiku *přívětivosti* (subškála P4: *poddajnost* v NEO-PI-R). Zařazení některých s konformitou souvisejících termínů do faktoru *svědomitost* vysvětluje alternativní Hoganovo přiřazování těchto charakteristik ke svědomitosti.

Adjektivum *ambiciózní* bylo podle výsledků Johnsona a Ostendorfa zařazeno do segmentu III+ I+, totéž adjektivum však podle českých výsledků nacházíme v segmentu V+ III- (tedy se sekundárním nábojem na *svědomitost*). Stejně jako u Johnsona a Ostendorfa také v české analýze vstupují adjektiva postihující snahu prosadit se do prvního faktoru (*výbojný* I+ II-; *prábojný* I+ III+; *dominantní* I+ II-; *soutěživý* I+ IV+) a adjektiva související s usilováním o dosažení cíle do třetího faktoru (*ctěvědomý*, *ctížádostivý*, *usilovný*, *houževnatý* III+ V+). Rozčlenění těchto charakteristik do dvou subškál, jak je to v NEO-PI-R, se tedy podle českých výsledků AB5C taxonomie jeví jako oprávněné.

Adjektivum *impulzivní* je v české studii součástí segmentu I+ VI- a v prvním faktoru (*extraverzi*) se nacházejí také další relevantní adjektiva (*odvážný*, *smělý*, *kurážný* I+ III+) odkazující k interpretaci impulzivnosti jako dílčí charakteristiky extraverte a její možné souvislosti s Zuckermanovým konceptem vyhledávání vzrušení (sensation seeking; Zuckerman, Kuhlman, Camac, 1988) nebo subškálou E5: *vyhledávání vzrušení* v NEO-PI-R. Extravertní typ impulzivity zaznamenali také Johnson a Ostendorf, kteří navíc našli v segmentu II- III- dvě adjektiva podporující Eysenckovu interpretaci impulzivnosti jako součásti *psychoticismu*<sup>8</sup>. Podle českých výsledků tuto interpretaci podporuje výskyt jediného adjektiva *neovladatelný* v segmentu II- III-. Zatímco Johnsonovy a Ostendorfovy údaje nepřinášejí důkazy o propojení impulzivnosti se záporným pólem čtvrtého faktoru (*emocionální nestabilita*), v českých datech lze najít relevantní adjektiva hned v několika segmentech. Do segmentu IV- I+ vstupují adjektiva *vznětlivý*, *lehkovznětlivý*, *prudký*, jejichž sekundární náboj na prvním faktoru odkazuje opět k extravertnímu typu impulzivnosti. V segmentu VI- II- pak nacházíme adjektiva *popudlivý*, *zlostný*, *prchlivý* související s impulzivností v interpersonálních vztazích a svým významem korespondující se subškálou N2: *hněvivost-hostilita* v NEO-PI-R. V českých výsledcích však nenacházíme žádné důkazy pro existenci impulzivnosti definované v NEO-PI-R jako součást *neuroticismu* a chápané jako neschopnost kontrolovat touhy a nutkání. Významově odpovídající adjektiva totiž vstupují do jiných než čtvrtého segmentu (*puďový* III- I+; *ukázněný* II+ III+; *nendruživý* I- II+; *náruživý* I+ V+; *neovladatelný* II- III-; *střídmý* II+ III+). Johnson a Ostendorf zaznamenali u dvou termínů spojovaných spíše se sociálně žádoucími projevy impulzivnosti (*proměnlivý*, *spontánní*) propojení s pátým faktorem (*intelektlotevřenost vůči zkušenosti*), kdežto české údaje odkazují opět spíše k interpretaci ve spojení s *extraverzí*.

Až na dvě adjektiva v jednoznačném segmentu V+ V+ byla všechna ostatní související s charakterizováním intelektových schopností v Jonsonově a Ostendorfově studii přiřazena ke kombinacím faktoru V (*intelekt*) a III (*svědomitost*), což objasňuje různé začleňování těchto charakteristik k různým faktorům pětifaktorového modelu (Costa a McCrae je přiřazují ke *svědomitosti*, Goldberg a Hogan k *intelektu*). Analýza českých údajů však jednoznačně ukazuje na začlenění s intelektem souvisejících adjektiv do pátého faktoru.

## DISKUSE

Začlenit osobnostní charakteristiky pouze k jedinému faktoru pětifaktorového modelu bývá problematické zejména v případech, kdy se jedná o charakteristiky s významným sekundárním faktorovým nábojem. Výsledky AB5C analýzy českých rysů poukazují na skutečnost, že rysů jednoznačně korespondujících s faktory pětifaktorové struktury je pouze 8 % a 92 % rysů lze definovat jako kombinaci pozitivních a negativních pólů faktorů pětifaktorové struktury. Tato skutečnost objasňuje, proč jsou totožné rysy začleňovány k různým faktorům pětifaktorového modelu. Stejný problém může nastat v případě osobnostních inventářů nebo dotazníků rozčleněných do subškál (např. Costa, McCrae, 1992; Hogan, Hogan, 1992). Při rozčlenění škál na subškály se předpokládá, že subšká-

<sup>8</sup> Srovnáním údajů z NEO inventářů a Eysenckova EPI se potvrdila souvislost záporných pólů přívětivosti a svědomitosti s psychoticismem (Costa, McCrae, 1995). Obdobné souvislosti se však v analýze odpovídajících německých dat nepotvrdily (Ostendorf, Angleitner, 2004).



ly jsou jednoznačnými reprezentanty daných faktorů. Badatelé však mohou experimentovat a používat při skórování subškál obdobnou strategii jako v AB5C metodologii a vyhodnocovat subškály nejen v rámci škály, kterou mají reprezentovat, ale vycházet z různých kombinací, jak se o to pokusil Hogan (1986), když přestrukturoval subškály Hoganova osobnostního inventáře pro predikování pracovní výkonnosti.

Diskutuje se, zda je jedna z interpretací osobnostních dimenzí obsažených v pětifaktorovém modelu vhodnější, adekvátnější, validnější než jiná. Johnson a Ostendorf (1993) navrhuji soustředit se na rysy, které reprezentují jednoznačně daný faktor, na markery (I+ I+, II+ II+, atd.). Metaforicky se o těchto rysech vyjadřují jako o prvcích (obdobně jako O<sub>2</sub>), kdežto nejednoznačné rysy jsou vlastně sloučeninami jako H<sub>2</sub>O. Hofstee se spolupracovnice (1992) stejně tak Johnson a Ostendorf našli relativně malý počet rysů jednoznačně korespondujících pouze s jedním faktorem, a zdá se tedy, že takové rysy nestačí k úplnému postižení významu jednotlivých faktorů. Nicméně na základě našich údajů a srovnání s údaji výše uvedených dvou studií lze vymezit nejpodstatnější významové aspekty každého faktoru. Ve všech třech studiích jsou mezi jednoznačnými rysy reprezentujícími extraverci adjektiva vyjadřující sociabilitu a komunikativnost. V segmentu II+ II+ se v české studii nacházejí dvě adjektiva (*dobrotivý, smílivý*), u Johnsona a Ostendorfa v tomtéž segmentu najdeme adjektiva *svolný, laskavý, dobrosrdečný*; Hofstee se spolupracovnice uvádějí největší počet jednoznačných rysů (*soucinný, přívětivý, vřelý, chápaví, upřímný, srdečný, vstřícný*). V dřívějších výzkumech již bylo prokázáno, že charakteristiky příslušející faktoru *přívětivost* bývají hodnoceny jako sociálně žádoucí a současně byla prokázána souvislost těchto vlastností s feminitou (John, 1990), což koresponduje i se zjištěními ve třech nezávislých studiích uplatňujících AB5C metodologii. Třetí faktor *svědomitost* reprezentují v jednoznačném segmentu III+ III+ adjektiva *důsledný, zásadový*, větší počet adjektiv vstupuje do tohoto segmentu v obou zahraničních studiích. Adjektiva reprezentující tento segment podle Johnsona a Ostendorfa vystihují ukázněného, obezřetného, puntičkářského člověka, který má rád ve věcech pořádek a soustřeďuje se na detaily. Obdobně lze interpretovat zmíněný segment také v studii Hofsteeho a spolupracovníků. Adjektiva významově odpovídající obvyklé interpretaci tohoto faktoru jako cílevědomost a zaměřenost na plnění úkolů se v jednoznačném segmentu nenacházejí. Interpretace čtvrtého faktoru na základě adjektiv v segmentu IV+ IV+ je problematická, protože v české studii neobsahuje tento segment žádnou charakteristiku, Hofstee se spolupracovnice zaznamenali pouze jedinou (*přející*), stejně jako Johnson a Ostendorf (*klidný*) domnívající se, že podstatou čtvrtého faktoru je nepřítomnost negativních emocí. V obou zahraničních studiích lze shodně interpretovat význam segmentu V+ V+ jako tvořivost (obsahuje adjektiva  *kreativní, imaginativní, umělecky založený*). Výsledky české studie nabízejí interpretaci zmíněného segmentu obsahujícího jediné adjektivum (*studovaný*) spíše ve smyslu Normanova (1963) vymezení pátého faktoru jako *kultura*.

Zmíněné jednoznačné segmenty obsahují prototypické charakteristiky pro každý faktor pětifaktorové struktury, charakteristiky obsažené v nejednoznačných segmentech jsou však pro definování každého faktoru také důležité. Výsledky s použitím AB5C metodologie ukazují, že s výjimkou *extraverze* nejsou škály sestavené k měření pěti dimenzí osobnosti definovány charakteristikami příslušejícími k jednoznačným segmentům, ale k jejich různým kombinacím. Hofstee se spolupracovnice (1992) hovoří o přirozené „promiskuitě“ faktorů. Podle jejich názoru některé faktory spolu kopulují a mají spolu mnoho potomků. Tuto biologickou metaforu doplňují Johnson a Ostendorf, kteří se inspirovali v chemii. Faktory definované charakteristikami z jednoznačných segmentů jsou podle nich jako chemické prvky, kdežto charakteristiky spadající do kombinací různých segmentů jsou jako chemické sloučeniny.

Srovnáme-li počty osobnostních vlastností v segmentech v různých studiích, zjistíme, že výsledky jsou nejednoznačné. V obou výše citovaných zahraničních studiích je velký počet adjektiv obsažen v segmentech II+ IV+ a IV+ II+ (42 u Hofsteeho a kol., 19 u Johnsona a Ostendorfa). Vzájemné propojení charakteristik *přívětivosti* a *emocionální stability* v jednom faktoru prokázaly také dvě nezávislé italské lexikální studie (Caprara, Perugini, 1994; Di Blas, Forzi, 1998). Možné vysvětlení bylo zmíněno již na jiném místě této studie. Psychicky nevyrovnaní, neurotičtí jedinci jsou spíše nepřijemní a méně sympatičtí než psychicky vyrovnaní lidé. V české studii však jednoznačné propojení zmíněných dvou faktorů nenacházíme. V segmentu II+ IV+ jsou obsažena čtyři adjektiva a segment IV+ II+ je dokonce prázdný. Čtvrtý faktor se v naší studii prolíná spíše s charakteristikami pátého faktoru. Největší počet adjektiv nalzáme v segmentu V+ IV+ (20) a v segmentu IV+ V+ je adjektiv sedm. Psychická stabilita a vyrovnanost tedy koresponduje se sebeuposouzením intelektuálních schopností. Psychicky vyrovnanější jedinci se současně posuzují jako chytří, inteligentní a bystří. V případě druhého faktoru (*přívětivost*) jsme zaznamenali větší počet adjektiv v segmentu II+ III+ (16) a v segmentu III+ II+ (11) svědčících o výraznějším propojení tohoto faktoru se *svědomitostí*

spíše než s *emocionální stabilitou*. 12 adjektiv v segmentu II+ III+ interpretovaném Johnsonem a Ostendorfem totožně jako v naší studii jako morální jednání naznačuje, že propojení přívětivosti a svědomitosti není pouze českou specifikou. Kromě propojení charakteristik druhého a třetího faktoru zaznamenali výše zmínění autoři spojení charakteristik *svědomitosti* a pátého faktoru (*intelekt/otevřenost*) (14 adjektiv), dále se pátý faktor spojuje s charakteristikami prvního faktoru (*extraverze*) (14 adjektiv) a zaznamenali také propojení *extraverze* se čtvrtým faktorem (*emocionální stabilita*) (12 adjektiv).

Také v české studii jsme zaznamenali větší počet adjektiv v segmentu II+ V+ (13), ovšem výraznější zastoupení adjektiv v segmentu V+ I+ a I+ V+ jsme nezaznamenali. Deset adjektiv je obsaženo v segmentu V- I-, takže výraznější zastoupení charakteristik prvního a pátého faktoru bylo zaznamenáno na opačných pólech segmentů a nasvědčuje tomu, že čeští respondenti posuzující se jako méně inteligentní se současně charakterizují jako introvertovaní. Avšak propojení *extraverze* s *emocionální stabilitou* se v české studii neprojevuje výraznějším zastoupením adjektiv v těchto segmentech. U prvního faktoru *extraverze* došlo naopak k výraznějším promíchání s třetím faktorem (v segmentu I- III- je 11 adjektiv, v segmentu III- I- se nachází adjektiv 10) a tyto segmenty obsahují rysy korespondující s pasivitou, neprůbojností a lenivostí. Stejnou tendenci k propojení prvního a třetího faktoru, ovšem na opačných pólech segmentů (I+ III+) obsahujících rysy korespondující s energičností a ctižádostivostí popisují Johnson a Ostendorf. Upozorňují také na propojení osobnostních charakteristik v segmentu I+ II+ obsahujícím pozitivní emoce. Větší počet adjektiv v naší studii jsme z vzájemné kombinace prvního a druhého faktoru zaznamenali v segmentu II-I+ (10) obsahujících rysy související s agresivitou a prosazováním se na úkor druhých.

## VYUŽITÍ AB5C TAXONOMIE

Kruhové uspořádání našlo své uplatnění i v dalších výzkumných projektech. De Raad a Hofstee (1993) použili tento postup při analýze sloves popisujících chování a prožívání. V italské lexikální studii, kde je nejstabilnějším řešením struktura se třemi faktory, vytvořili Di Blasová a Forzi (1999) zkrácenou třídimenzionální kruhovou strukturu italských osobnostně relevantních adjektiv.

AB5C metodologie přináší podněty k využití poznatků v různých aplikačních oblastech. Hofstee (1994) podotýká, že kruhové upořádání osobnostních charakteristik vytváří spolehlivou kognitivní mapu rysového prostoru, kterou mohou ocenit např. personalisté při komunikaci s manažery. Tato kognitivní mapa totiž podle jeho názoru napomáhá k definování významu rysů a může pomoci předcházet mnoha nedorozuměním. Další perspektivu využití AB5C metodologie vidí Hofstee při vyvíjení nových metod. Například pro měření sociální inteligence navrhuje následující test: výkonný + přívětivý = ? (a. přísný, b. laskavý, c. nápomocný), přičemž jednotlivé položky lze nacházet za použití AB5C metodologie zpracovávající odpovědi od několika set respondentů a reprezentující tedy standardní kognitivní mapu populace. Administrujeme-li tyto položky, můžeme změřit respondentovu implicitní znalost této kognitivní mapy. Klasifikace holandských rysů podle AB5C metodologie byla uplatněna při vytváření psychodiagnostické metody – FFPI (Five Factor Personality Inventory, Hendriks, 1997). Položky byly formulovány podle 65 definovaných faset v AB5C modelu a zahrnují tedy celou šíři rysových deskriptorů a jejich kombinací<sup>9</sup>. Původní soubor 914 položek byl redukován za využití údajů o sebeuposouzení 790 respondentů na 100 položek (20 pro každou dimenzi pětifaktorového modelu)<sup>10</sup>. Další metodou

<sup>9</sup> Některé příklady položek naformulovaných podle segmentů faktorů I a II (podle De Raada, 2000); pro každého má dobré slovo, lehce se spřátelí, vychází s druhými (I+ II+); drží si druhé od těla, druzí se v jeho společnosti necítí dobře (I- II-); rád klábosí, vyjadřuje své pocity (I+); respektuje druhé, bere lidi takové, jací jsou, chválí druhé (II+ I+).

<sup>10</sup> Česká verze FFPI byla ověřována v několika výzkumných studiích (Hřebíčková a kol., 2002; Hendriks a kol., 2003).

zatím používanou převážně ve výzkumných studiích, využívající při formulování položek AB5C metodologii je Goldbergův IPIP (International Personality Item Pool)<sup>11</sup>.

AB5C metodologie Hofsteeho a spolupracovníků inspirovala Piedmonta (1998) k uspořádání dvou na sobě nezávislých dimenzí pětifaktorového modelu do kruhu vymezeného dvěma osami svírajícími úhel 90°, na jejichž koncích jsou umístěny pozitivní a negativní póly dvou škál obsažených v NEO osobnostním inventáři (NEO-PI-R). Popsal pět dvoudimenzionálních modelů reprezentujících 1) interpersonální styl (kombinace *extraverze* a *přívětivosti*), 2) subjektivně prožívaný pocit pohody – well-being (kombinace *neuroticismu* a *extraverze*), 3) orientace na výkon (kombinace *neuroticismu* a *svědomitosti*), 4) charakter (kombinace *přívětivosti* a *svědomitosti*) a 5) odezvu na psychoterapii (kombinace *otevřenosti vůči zkušenosti* a *extraverze*<sup>12</sup>). Jedince dosahujících vysokých nebo nízkých T skóre v odpovídajících dimenzích pětifaktorového modelu lze zařadit do jednoho z kvadrantů kruhového modelu a nacházet tak vzájemné souvislosti mezi škálami NEO osobnostního inventáře, což rozšiřuje diagnostické možnosti metody (podrobněji o interpretačních možnostech pěti dvoudimenzionálních modelů viz Hřebíčková, 2004).

Rozšíření jednoduché dimenzionální struktury rysů o jejich kruhové uspořádání podle metodologie AB5C poskytuje vztahový rámec pro ujasnění souvislostí a odlišností mezi různými přístupy k definování faktorů (škál) pětifaktorového modelu a dílčích charakteristik (subškál). Do jednoznačných segmentů lze klasifikovat jen menší počet rysových deskriptorů, naprostá většina je umístěna ve smíšených segmentech a získává „významový odstín jiného faktoru“. Tato skutečnost objasňuje, proč jsou tytéž rysy začleňovány k různým faktorům pětifaktorového modelu. Výhrady kritiků pětifaktorového modelu směřují k jeho omezeným možnostem postihnout široké spektrum individuálních odlišností (pouze pět dimenzí stačí k úplnému a výstižnému popisu osobnosti?). Uplatnění AB5C metodologie teoreticky vymezuje 45 bipolárních faset reprezentujících pětifaktorový model jejichž výhodou navíc je, že jsou definovány jako kombinace faktorů pětifaktorového modelu, a není proto nutné zavádět další pojmy.

## LITERATURA

- Almagor, M., Tellegen, A., Waller, N. G. (1995): The big seven model: A cross-cultural replication and further exploration of the basic dimensions of natural language trait descriptors. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69, 2, 300-307.
- Ashton, M. C., Lee, K., Son, Ch. (2000): Honesty as the sixth factor of personality: Correlations with machiavellianism, primary psychopathy, and social adroitness. *European Journal of Personality*, 14, 359-368.
- Benák, R. (2003): Hoganův osobnostní dotazník (HPI). *Psychologie dnes*, 2. Příloha.
- Block, J. (1995): A contrarian view of the five-factor approach to personality description. *Psychological Bulletin*, 117, 2, 182-215.
- Benet-Martínez, V., Waller, N. G. (1997): Further evidence for the cross-cultu-

<sup>11</sup> Údaje o této metodě lze najít na adrese <http://ipip.ori.org/ipip/>.

<sup>12</sup> Kombinace dosažených T skóre v extraverzi a otevřenosti vůči zkušenosti umožňuje předvídat reakce na psychoterapii. Nízký skóre O a nízký skóre E: tyto klienti mohou být zdrženliví, mohou mít obtíže hovořit o svých emocích, které jsou pro ně nejasné – přijímají direktivní přístup. Nízký skóre O vysoký skóre E: tyto klienti jsou rádi ve společnosti jiných, dělá jim však potíže vyjádřit vnitřní pocity nebo výrazné emoce. Mohou mít sklon k moralizování. Přijímají terapeutický přístup zaměřený na nějaký problém a skupinovou terapii. Vysoký skóre O, nízký skóre E: tyto klienti mohou být pohroužení do svého bohatého vnitřního světa, zaměření pouze na své vnitřní pocity a prožitky. Vyhovuje jim terapie zaměřená na vnitřní dynamiku – psychoanalýza, analytický přístup, hypnotherapie. Vysoký skóre O, vysoký skóre E: tyto klienti mohou mít rozvinutý vnitřní svět, rádi své pocity sdílejí s druhými. Přijímají skupinovou terapii, psychodrama.

- ral generalizability of the big seven factor model: Indigenous and imported Spanish personality constructs. *Journal of Personality*, 65, 3, 569-598.
- Caprara, G. V., Perugini, M. (1994): Personality described by adjectives: The generalizability of the big five to the Italian lexical context. *European Journal of Personality*, 8, 357-369.
- Costa, P. T., McCrae, R. R. (1992): Revised NEO Personality Inventory (NEO-PI-R). Odessa, Psychological Assessment Resources.
- Costa, P. T., McCrae, R. R. (1995): Primary traits of Eysenck's P-E-N system: Three- and five-factor solutions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69, 38-317.
- De Raad, B. (2000): The big five personality factors: The psycholexical approach to personality. Göttingen, Hogrefe and Huber Publishers.
- De Raad, B., Hofstee, W. K. B. (1993): A circumplex approach to the five factor model: A facet structure of trait adjectives supplemented by trait verbs. *Personality and Individual Differences*, 15, 5, 495-505.
- Di Blas, L., Forzi, M. (1998): An alternative taxonomic study of personality-descriptive adjectives in the Italian language. *European Journal of Personality*, 12, 75-101.
- Di Blas, L., Forzi, M. (1999): Refining a descriptive structure of personality attributes in the Italian language: The abridged big three circumplex structure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76, 451-481.
- Goldberg, L. R. (1992): The development of markers for the big-five factor structure. *Psychological Assessment*, 4, 1, 26-42.
- Hendriks, A. A. J. (1997): The construction of the Five-Factor Personality Inventory (FFPI). Groningen: University of Groningen.
- Hendriks, A. A. J., Perugini, M., Angleitner, A., Ostendorf, F., Johnson, J. A., De Fruyt, F., Hřebíčková, M., Murakami, T., Bratko, D., Conner, M., Nagy, J., Nussbaum, S., Rodríguez-Fornells, A., Ruisel, I. (2003): The Five-Factor Personality Inventory: Cross-cultural generalizability across 13 countries. *European Journal of Personality Psychology*, 17, 347-373.
- Hofstee, W. K. B. (1994): The abridged big five circumplex (AB5C) model of trait structure: Comparisons with Heymans' cube, Kiesler's interpersonal circle and Peabody and Goldberg's double cone model. *European Review of Applied Psychology*, 44, 1, 27-33.
- Hofstee, W. K. B., De Raad, B., Goldberg, L. R. (1992): Integration of the big five and circumplex approaches to trait structure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63, 146-163.
- Hogan, R. (1986): Hogan Personality Inventory Manual. Minneapolis, National Computer Systems.
- Hogan, R., Hogan, J. (1992): Hogan Personality Inventory Manual. Tulsa, Hogan Assessment Systems.
- Hogan, R., Johnson, J. A. (1981, September): The structure of personality. Paper presented at the 89th Annual Convention of the American Psychological Association, Los Angeles.
- Hřebíčková, M. (2003): Lexikální výzkumy pětifaktorové struktury popisu osobnosti. In: I. Čermák, M. Hřebíčková, P. Macek, (Ed.): *Agrese, identita, osobnost*. Brno, Tišnov. Psychologický ústav AV ČR a Sdružení Scan, 268-292.
- Hřebíčková, M. (2004): NEO osobnostní inventář (podle NEO-PI-R P.T. Costy a R. R. McCrae). Praha, Testcentrum.
- Hřebíčková, M., Urbánek, T., Čermák, I., Szarota, P., Ficková, E., Adamovová, L. (2002): The NEO Five Factor Inventory in Czech, Polish, and Slovak contexts. In: A. J. Marsella (Series Ed.) and R. R. McCrae and J. Allik (Eds.): *The five-factor model across cultures*, New York, Kluwer Academic Publishers/Plenum, 53-78.
- Church, T. A., Reyes, Ch. A. S., Kattigbak, M. S., Grimm, S. D. (1997): Filipino personality structure and the big five model: A lexical approach. *Journal of Personality*, 65, 3, 477-528.
- John, O. P. (1990): The „big five” factor taxonomy: Dimensions of personality in the natural language and in questionnaires. In: L. A. Pervin (Eds.): *Handbook of personality theory and research*, New York, Guilford Press, 66-100.
- Johnson, J. A., Ostendorf, F. (1993): Clarification of the five-factor model with the abridged big five dimensional circumplex. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65, 3, 563-576.
- Kováč, D. (2005, leden): Hodnoty – systémové psychoregulátory utváření osobnosti. Referát na konferenci Vývoj a utváření osobnosti v sociálních a etnických kontextech – víceborový přístup. Centrum výzkumu a vývoje osobnosti a etnicity FSS MU a katedra psychologie FSS MU, Brno.
- Kožený, J., Tišanská, L. (2003): Vztah kognitivních a nonkognitivních komponent akademického úspěchu: propojení schopností a osobnostních charakteristik. *Československá psychologie*, 47, 1, 8-17.
- McAdams, D. P. (1994): A psychology of the stranger. *Psychological Inquiry*, 5, 2, 145-148.

- McCrae, R. R., Costa, P. T. (1985): Updating Norman's „adequate taxonomy“: Intelligence and personality dimensions in natural language and in questionnaires. *Journal of Personality and Social Psychology*, 49, 710-721.
- McCrae, R. R., Costa, P. T. (1987): Validation of the five-factor model across instruments and observers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 81-90.
- McCrae, R. R., John, O. P. (1992): An introduction to the five-factor model and its applications. *Journal of Personality*, 60, 175-215.
- Nakonečný, M. (1995): *Lexikon psychologie*. Praha, Vodnář.
- Norman, W. T. (1963): Toward an adequate taxonomy of personality attributes: Replicated factor structure in peer nomination personality ratings. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 66, 574-583.
- Osecká, L. (2000): Strukturální analýzy osobnosti – koncepce osobnostních rysů. In: J. Výrost, I. Ruisel (Ed.): *Kapitoly z psychologie osobnosti*. Bratislava, Veda, 69-84.
- Ostendorf, F., Angleitner, F. (2004): NEO-Persönlichkeitsinventar nach Costa und McCrae. Göttingen, Hogrefe Verlag.
- Ostendorf, F., Mlačić, B., Hřebíčková, M., Szarota, P. (2004, July): In search of the sixth big factor of personality in four European languages. Paper presented at the 12th European Conference on Personality, European Association of Personality Psychology, Groningen. The Netherlands.
- Pervin, L. A. (1994): A critical analysis of current trait theory. *Psychological Inquiry*, 5, 2, 103-113.
- Piedmont, R. L. (1998): *The Revised NEO Personality Inventory: Clinical and research applications*. New York. Plenum Press.
- Rodný, T. (2005, leden) osobní sdělení.
- Wiggins, J. S., Trapnell, P. D. (1996): A dyadic-interactional perspective on the five-factor model. In: J. S. Wiggins (Ed.): *The five-factor model of personality: Theoretical perspectives*, New York: The Guilford Press, 88-162.
- Zuckerman, M., Kuhlman, M. D., Camac, K. (1988): What lies beyond E and N? Factor analyses of social believed to measure basic dimensions of personality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54, 1, 96-107.

## SOUHRN

V této studii byla uplatněna AB5C taxonomie osobnostních charakteristik vycházející z propojení jednoduché dimenzionální pětifaktorové struktury rysů a jejich kruhového uspořádání. Ve zkráceném pětifaktorovém kruhu (abridged big five dimensional circumplex) je každý rys charakterizován svou pozicí vzhledem ke dvěma faktorům pětifaktorové struktury, obsahuje tedy 10 dvoudimenzionálních kruhů. Podle AB5C metodologie byly analyzovány údaje od 397 respondentů, kteří provedli sebesouzení podle 358 českých rysů. Z teoreticky možných 45 bipolárních faset jich lze na základě analýzy českých dat definovat 26. Výsledky klasifikace českých rysů do 10 zkrácených pětifaktorových kruhů byly srovnány s údaji z relevantních zahraničních studií (Hofstee, DeRaad, Goldberg, 1992; Johnson, Ostendorf, 1993).